

Лосєв І. В.

УКРАЇНСЬКО-РОСІЙСЬКА ПОЛЕМІКА З НАЦІОНАЛЬНОГО ПИТАННЯ НА ПОЧАТКУ ХХ СТ. ЯК КУЛЬТУРНИЙ ФЕНОМЕН

Статтю присвячено темі українсько-російської полеміки з питань співвідношення двох культур, що відбувалася на початку ХХ століття, переважно на сторінках російськомовного журналу «Украинская жизнь», що видавався українською інтелігенцією.

Побіжно висвітлюються також головні моменти попередньої такої дискусії в другій половині ХІХ ст.

Ключові слова: національне питання, українсько-російська полеміка, початок ХХ ст.

Питання такої полеміки за радянської доби не висвітлювалися в науковій літературі через цілком зрозумілі причини політичного характеру. Але й сьогодні академічна спільнота України робить лише перші кроки до аналізу цієї вельми цікавої культурно-політичної спадщини, що має безпосередній стосунок до сучасної актуальної політики і міждержавних відносин України і Росії [7]. Що стосується наукових публікацій російських колег, то вищеназвана тема там і досі залишається абсолютно периферійною і великого академічного інтересу не викликає, можливо, внаслідок зародкового стану російського українознавства. Між тим, це полеміка, яка визначила чимало напрямів наступних, в тому числі нинішніх українсько-російських дискусій, має феноменальну властивість постійної актуалізації, що засвідчує її глибокий характер і високу інтелектуальну цінність. Себто ця дискусія заторкнула невігадану, нескороминущу реальну проблематику, що й дотепер є вкрай важливою для двох сторін, для інтелектуальних середовищ України і Росії.

У цій полеміці обидві спільноти маніфестують своє бачення культурно-історичної ситуації, варіанти оцінки і ставлення до неї, способи розв'язання чи узгодження, свою візію проблем, власну картину світу тощо. Однак, аналізуючи матеріали дискусії, треба усвідомлювати, що ці дві спільноти – українська і російська – на початку ХХ ст. мали радикально різні статуси. Одна спільнота (російська) була панівною, основою держави з привілейованим, офіційно захищеним становищем своєї мови, культури та ідентичності, а друга (українська) вважалася уявною, нелегітимною, сумнівною, без якоїсь визначеності й визнання. Вже через ці обставини то не була полеміка рівноправних опонентів. Зрозуміло, що панівна спільнота в полеміці з пригнобленою прагне ствердити ви-

гідний для неї статус-кво, знівелювати аргументи протилежної сторони як несуттєві, дискредитувати її аргументацію і зрештою закрити дискусію, відмовивши опонентам у легітимізації їхніх домагань.

Пригноблена спільнота прагне обґрунтувати своє бачення становища, що склалося, змусити опонентів визнати цю візію повністю або частково, нав'язати її як порядок денний для обговорення, зрештою домогтися бодай непрямого визнання того, що проблема таки існує. І це вже є для неї, враховуючи стан і можливості такої спільноти, якщо і не перемога, то значний крок уперед.

Цінність таких полемік, окрім усього іншого, полягає в тому, що в них артикуються, проговорюються не лише очевидні, наявні, а й приховані, підсвідомі позиції та аргументи.

Крім того, вони сприяють внутрішній консолідації спільнот через чітке оформлення власних «символів віри», максимально вироблених, довершених, сказати б, гранично сконцентрованих.

Необхідність пошуку і вдосконалення аргументації, що могла б витримати критику опонентів, змушує спільноту максимально напружувати свої інтелектуальні можливості, ефективно використовувати ментальні ресурси, критично переглядати чимало своїх усталених позицій тощо. У таких полеміках спільнота зростає інтелектуально і політично, остаточно самовизначаючись етнічно і національно, виховуючи в собі відпорність щодо ідеологічної агресії. Отже, з будь-якого огляду ця українсько-російська полеміка з національного питання на початку ХХ століття, що цілком не випадково, на переконання автора, передувала українській національно-визвольній революції 1917–1921 рр., для українського соціуму була надзвичайно корисною, бо вона переконливо продемонструвала українцям засадничу

неможливість справедливого розв'язання української проблеми в межах будь-якої Росії: монархічної, республіканської, унітарної чи федеративної. Хоча автономістсько-федералістські ілюзії навіть після цієї дискусії з російською інтелігенцією у значній, в тому числі провідній частині української інтелігенції залишилися, оскільки правильних висновків з цієї полеміки зроблено не було. Напевно, то сталося б після наступних полемік, але подальші політичні події їх унеможливили й деактуалізували.

Природно, що полеміка початку ХХ ст. тяжіла до культурологічних, а не політичних моментів, адже політична публічна дискусія на той час була неможлива, бо заторкала фундаментальні національні конструкції існування Російської імперії. Тому дискутувалися головним чином питання мови, можливості й потрібності української школи, питання культури, історії, традиції, культурної автономії тощо. Проте об'єктивно вся ця проблематика в Російській імперії неминуче набувала гострополітичного звучання, як до речі, й попередня українсько-російська дискусія другої половини ХІХ ст., що ввійшла в історію як спір «южан» і «северян». Під час тієї полеміки обговорювалися, здавалося б, питання сивої давнини, часів давнього Києва. Але й там проблематика нібито суто археографічна та археологічна набула напрочуд актуального значення. Як зазначав Петро Голубенко: «Головними питаннями цього спору є: який народ і чия культуру являє собою “Київська Русь”, хто перейняв “київську спадщину” і продовжує в наш час її культурно-історичні традиції?» [1, с. 82].

У цьому спорі ставили під сумнів правомірність застосування понять «Русь», «руський» до власне російсько-московської історії, етносу і нації. Сутність цієї проблеми накреслив Михайло Грушевський: «В цій неясності і поплутанні самої термінології відбилася неприхильна історична доля, яка випала українському народові. Некорисні історичні обставини позбавили його всякого значення в сучаснім культурнім і політичнім житті, хоч за своєю численністю належить він до більших народів Європи, займає в компактній масі велику і гарну територію, а в своїй історії і в творах свого духу зложив проречисті свідоцтва визначних культурних прикмет, багатих здібностей і здобутків довгого історичного життя. Розбивши його політичне життя, привівши до економічного, культурного, а з тим і національного упадку, ці неприхильні історичні обставини притьмили світлі й славні моменти його життя, прояви його активності, його творчої енергії й на довгі віки кинули його на роздоріжжі політичного життя як безборонну беззахисну здобич для заборчих апетитів його сусідів, як етнографічну масу без

національної фізіономії, без традиції, навіть без імені» [2, с. 3].

Російські учасники дискусії одразу ж відчули, які далеко не «археологічні» інтереси стоять за цією полемікою, і вели її надзвичайно жорстко і непримиренно. Справді, якщо мають рацію «южане» – українці, тоді їхній статус у Російській імперії (щодо української мови, культури, ідентичності, історичної ролі тощо) є абсолютно несправедливим і невиправданим. Якщо мають рацію «северяне» – росіяни, тоді статусково має залишатися непохитним. Ось чому, здавалося б, вузько-спеціальні питання історичного минулого набували такого драматичного характеру. Обидві сторони розуміли, що йдеться про щось значно важливіше, ніж те, про що відкрито заявляють. Адже йшлося про майбутній розвиток двох етнічних спільнот, або спільний (що віщувало українцям більш чи менш швидку асиміляцію і зникнення з історичного кону) або окремий (а це вже обіцяло перспективу українцям і сумнівну будучину Російській імперії). Якщо в минулому такий окремий розвиток був можливий, то звідси цілком логічно впливали відповідні прогностичні мотиви. Тому російські опоненти всіляко намагалися, закликаючи на допомогу історичні артефакти (реальні й позірні), ще раз публічно ствердити й освятити єдність Росії і так званої триєдиної «російської» нації в особі великоросів, малоросів і білоросів, ствердити в минулому, в сучасності і в майбутньому, наполягаючи на «київському» походженні Московії, її цивілізації, культури, етносу і політичної традиції. Однак, як зазначив Петро Голубенко: «У дійсності державно-політична система нової “Російської” імперії і культурно-історичні традиції, на яких вона побудована, ідуть не від Києва, а від Москви. Натягнувши на себе маску російства і заволодівши Україною, Москва нищить культурно-історичні традиції Києва. У цьому весь сенс боротьби “южан” і “северян”, яка продовжується і за нашого часу» [1, с. 86]. Справедливість слів П. Голубенка підтверджує цілком сучасний факт: нещодавно на виставці російського давнього мистецтва в Парижі як перлина «російської» архітектури фігурувала Софія Київська... А в сучасних російських підручниках історії у главах, присвячених культурі Київської Русі, здебільшого немає жодної згадки про Україну і українців, що засвідчує мовчазне прийняття концепції російського історика ХІХ ст. М. Погодіна про те, що українці не були корінним, автохтонним населенням Середнього Подніпров'я в період існування княжої держави в Києві. Поки що вголос це в нинішній Російській Федерації не висловлюється, але не виключено, що якісь політичні струси можуть призвести до регенерації «погодінської легенди».

У цій дискусії ХІХ ст. брали участь з українського боку: М. Максимович, А. Котляревський, В. Антонович та інші (Дашкевич, Житецький, Науменко, Мищенко, О. Левицький, Потебня, Кримський, Лобода). З російського: М. Погодін, Лавровський, А. Соболевський, частково О. Шахматов, Ключевський.

Для росіян найважливішим було довести своє право на київську спадщину. Тоді в ХІХ ст. їм це вдалося і під впливом цієї ідеологеми перебуває не тільки масова свідомість росіян, а й свідомість сучасних західних еліт. Це ідеологема залишається й дотепер однією з найпотужніших підвалин російської культури і національної самосвідомості, що має свої політичні наслідки сьогодні, в період існування незалежної української держави.

Описана дискусія мала декілька аспектів: 1) історичний і етнодемографічний: коли сформувався український, а коли російський етнос, який народ населяв давній Київ, чи був він повністю спустошений у ХІІІ ст. татаро-монголами і т. д.; 2) літературний – кому належить література Київської Русі; 3) мовний – чи є українська окремою мовою тощо. З відповідей на ці запитання випливали цілком визначені політичні висновки. А це означало, що дискусія може бути або продовжена, або припинена самою історією. Тому помилявся російський академік А. Пипін, який написав у 1865 році: «Спір про малоруську народність почався на ґрунті чистої філології й історії, став потім питанням літературним, перейшов далі в питання внутрішньої політики і в нинішню хвилину вщух» [11, с. 206]. Він не тільки не вщух, а спалахнув знову на початку ХХ століття після струсу першої російської революції 1905 року, що ще раз підтвердило наявність реальної фактичної бази для полеміки, себто все, про що сперечалися, зовсім не було зловмисними вигадками «малоросійських сепаратистів», а було болючими проблемами суспільства. Події 1905 року знову привернули увагу до національного питання, бо антиурядові виступи охопили так звані національні окраїни: Польщу, Фінляндію, Естляндію, Курляндію, Ліфляндію, малоросійські губернії, Кавказ тощо. На порядку денному знову постало питання про устрій багатонаціональної імперії. Однак на ці події реагували не лише поневолені народи, а й прихильники «єдиної і неподільної», зокрема й на теренах самих національних окраїн. Унаслідок цього посилюється російсько-шовіністична реакція, в тому числі в Україні. Приміром, у березні – квітні 1908 року було засновано «Киевский клуб русских националистов». Українське питання було висвітлено в таких статутних пунктах клубу: «Південно-Західний край є споконвічно і суто російський край. Російський народ існує тільки

один. Ніякого малоруського чи то “україно-російського” народу немає, а є тільки південно-російська гілка єдиного російського народу. Українофільський рух є явищем такою ж мірою шкідливим, як і безпідставним. Однак головне і основне завдання клубу – боротьба з польським натиском і українофільством силами самої України» [6, с. 56]. Тут присутній певний алогізм – російські націоналісти починають «південно-західним краєм», а закінчують таки ж Україною... Така активність не могла не спонукати українську інтелігенцію до відповіді, до захисту своїх переконань. Новий раунд українсько-російської полеміки був пов'язаний з виданням українцями в Росії російськомовного журналу «Украинская жизнь». Його завданням було нести в російський соціум адекватні уявлення про життя, історію, мову, культуру і традиції українського народу, обговорювати публічно його національно-культурні прагнення. Важко стверджувати, що журнал зажив великого успіху в Російській імперії, але українці, принаймні, зробили свій крок до порозуміння, хоча кроку з російського боку не дочекалися. Програмові засади «УЖ» були сформульовані в редакційній статті «Наші завдання»:

«У Росії з часів приєднання України правове становище українців як нації ставало дедалі складнішим і важчим, а в кінці ХVІІІ століття було зліквідовано останні залишки попередніх малоросійських прав і вольностей. Внаслідок цього російське суспільство втратило саме уявлення про Україну як національний організм і почало трактувати українство як простий “варіант” російської культури» [8, с. 7].

Журнал публікував тексти не лише діячів українства, а й статті російських і єврейських авторів, зокрема В. Жаботинського, часто цитував найбільш показові виступи з українського питання в інших виданнях. «Украинская жизнь» співчутливо процитувала статтю Жаботинського «Струве і українське питання», що було вже вислідом певного національно-політичного загострення українсько-російської полеміки і відповіддю устами Жаботинського на дуже популярну в деяких колах російського суспільства ідею про нібито «штучність» всього питомо українського, а насамперед національних домагань українців як «інтелігентської вигадки». На слова Петра Струве, що «український партикуляризм присутній поки що тільки в інтелігентській свідомості», Жаботинський відреагував так: «Але це загальне явище. Чеський рух довгий час був суто інтелігентським, але це не завадило йому зробити з чехів першу націю в усьому слов'янстві за інтенсивністю національної культури. 50 років тому галицькі поляки також запевняли, що ніякого русинського партикуляризму немає, що

все це вигадали інтелігенти, а простолюд охоче йде назустріч стихійній колонізації – однак усі ці розмови полякам не допомогли. Будь-який рух розпочинається з інтелігенції. Навіть у Польщі інтенсивність національної свідомості падає відповідно до драбини соціальної ієрархії і реймонтовські “Мужики” майже байдужі до питань цього стибу». Редактор додає до цієї цитати з Жаботинського висновок: «Справа не в тому, чи бере участь маса в активних формах руху: річ у тім, чи правильно потрактовано інтелігенцією інтереси і стремління цих мас» [4, с. 96]. Українське питання дедалі драматичніше звучало зі сторінок «Украинской жизни». Українська відмінність, особність, відрубність, самобутність української культури всупереч загальній налаштованості російської аудиторії завойовували собі певну суспільну легітимність в інформаційному просторі Російської імперії. Про це постійно писали в «УЖ» яскраві українські трибуни. В «УЖ» публікувалися такі діячі, як Дмитро Донцов і Симон Петлюра. Донцов піддав нищівній критиці російській лібералізм за його лицемірне ставлення до українства: «Мені не доводилося зустрічати більших консерваторів у національному питанні, ніж росіяни...

Росіяни “здавна” вважали, що “хохли” – “гілка” російського народу. Про це їх учив Іловайський, про це вони читали в газетах – навіть ліберальних, в цьому, почасти, переконували їх і самі “хохли”, які не завжди з достатньою якістю підкреслювали свою національну особливість. Що дивного, якщо вони тепер не хочуть привчитися до іншої думки? Ось чому “психологічно” навіть крайній ліберал у вимозі автономії для Царства Польського побачить меншу недоладність, ніж у вимозі українізації народної школи на Україні» [3, с. 87].

Звісно, цей національний російський консерватизм в українському питанні не змогли похитнути й величезні зусилля «Украинской жизни».

На це нарікав і Симон Петлюра: «...неоковирні інсинуації і злі доноси з боку націоналістичних кіл російського суспільства... байдужість, цілковите ігнорування нас російськими марксистами, наявність застережень і обмежень у визнанні за нами прав російськими народниками, політика російських конституційних демократів, що йде далі щодо обмеження цих прав, що підважила їх престиж в очах аналогічних за своєю політичною програмою українських громадських кіл, переляк перед фактом нашого національного відродження, що здійснюється, який породив з боку ідеолога ліберальної частини російського народу, проповідь боротьби проти нас начебто в інтересах російського народу, а насправді в інтересах російського імперіалізму – ось та атмосфера, те живе коло

фактів, з якими доводиться рахуватися українству завжди, коли постає питання про ставлення його до російського суспільства. Атмосфера навряд чи сприятлива для взаєморозуміння і зміцнення в середовищі українців довіри до російського суспільства» [10, с. 5]. Петлюра стверджував, що лише одиниці в російському суспільстві з розумінням ставляться до проблем українців. Автор дозволить собі зауваження, що й нині ситуація в цьому саме сенсі принципово не змінилася...

Редакція «УЖ» намагалася залучати представників російської громадськості до обговорення гострих проблем українсько-російських міжкультурних взаємин, приміром, у 1913 році на своїх сторінках провела анкетування визначних російських інтелектуалів, зокрема про їхнє ставлення до критичних закидів української преси на адресу росіян щодо «байдужості, зверхності, неприязних оцінок» українців. Хоча «цільова група» відповіла на запитання «УЖ», але очікуваної широкій розмови, діалогу не вийшло. Відчувався якийсь неподоланий мур взаємного нерозуміння і несприйняття, що однак було цілком природне в межах імперської інтелектуально-ціннісної парадигми. В цьому контексті зрозуміти українців означало для росіян відмовитися від усталеного устрою Російської імперії і погодитися з українськими вимогами, себто відмовитися від багатьох національно-культурних привілеїв російського народу як господаря Імперії. До речі, австрійці зуміли піти на компроміс із угорцями і поляками, що на тривалий термін продовжило існування Дунайської монархії. Росіяни виявилися на це неспроможні й компроміс було відкладено до 1917 року, хоча й він виявився не дуже компромісним, що й було виправлено аж у 1991 році. Саме це мав на увазі автор «УЖ» П. Смуток, коли писав у статті «Перспективи російсько-українських взаємин»: «По суті же в лівих колах ще дуже відчутні відлуння давніх партійних упереджень проти національної ідеї взагалі, на ґрунті котрих ці кола трактують український рух як щось вигадане і в громадському сенсі непотрібне... Думські партії, не виключаючи й таких реальних політиків як кадети, не проявляють в українському питанні й малої частки тієї обізнаності, якою виблискують їхні лідери у польському, фінському, єврейському питаннях» [12, с. 10]. Небажання визнавати зрілість і природність українського руху унеможливили його адекватне розуміння, а відтак і будь-який компроміс. Але сам цей рух у жорсткій полеміці поступово позбавлявся наївності й провінційності, ідеалістичних уявлень про реальність, набував ідеологічної і політичної потуги, посилюючи щораз інтенсивніші інтелектуальні заряди в українську народну масу, поступово готуючи

грунт для епохальних змін. Ішов процес кристалізації модерної української культури, в тому числі політичної. Українсько-російська полеміка щодо національного питання відіграла в цьому незамінну роль. У цій полеміці відчужаються сьгоднішні елементи злочинності й актуальності, зокрема, коли йдеться про своєрідну негативну єдність російського суспільства щодо українства. Ось, наприклад, стаття О. Липовецького «Політика лякливої ворони»: «Так на ґрунті ідейної і неідейної боротьби з українством зворушливо об'єдналися найрізномірніші елементи російського суспільства від явних чорносотенців до беззаперечних конституційних демократів. Поміж останнього напрямку це, звісно, поки що тільки окремі одиниці, але плідна роль їх цим аж ніяк не зменшується, позаяк у період виняткового загострення всіляких репресій, що переживається тепер українством, міркування представників поступового табору довели аргументацію необхідності цих репресій до повноти, що вичерпує свій предмет. У результаті зворушливої єдності таких зусиль вийшла цілком визначена характеристика українства як бузвірного відщепенства, найнебезпечнішого без усяких застережень і двозначностей. Російська мова, російська культура і російська державність дивляться переляканими очима на згубний для них український рух і одноставно благають поліцейську владу про “непохитну охорону прерогатив”» [5, с. 12].

У цій полеміці не тільки відшліфовувалася власна позиція, а й найбільш адекватно оцінювалася чужа, що приносило українцям чимало глибоких і цікавих відкриттів і навіть прозрінь. Той таки О. Липовецький зазначав: «Ці переслідування форми руху, а не його змісту, ясніше за все виявляють, у чому тут справа. Все це вже ясно для всякого – і не раз, і не два достатньо переконливо вказувалося, – що якби боротьба велась тільки з ідейним змістом українства, то питання про мову цілком відпало би, позаяк великоросійська мова майже такою ж мірою може правити за зброю пропаганди, як і українська. Але якщо менше з тим атаку спрямовано переважно на мову, що за всієї байдужості її стосовно змісту ідей, які вона виражає, є найбільш цінною і значущою формою національного життя, заперукою національного розвитку, то не менше має бути ясно, що всілякі сепаратизми притягують тут лише як беззмістовний, але кричущий мотив, як опудало, а насправді йдеться про заперечення українства як самого факту національного життя, про заборону всіх форм виразу української національності» [5, с. 14].

Треба визнати, що російські опоненти не дарма боялися всіх українських культурних і мовних проявів, бо розуміли, що є об'єктивні осо-

бливості розвитку національних організмів, коли стадія етнографічна природно переходить на шабелю культурницької активності, а культурництво неминуче зростає до рівня національно-політичних вимог. «УЖ» не випадково, абсолютно доречно дав цитату з праці Отто Бауера, цього австрійського соціал-демократа: «Там, на Україні залишається ще не вирішеним питання, чи стануть українці окремим народом із власною літературною мовою чи вони асимілюються з російським народом і будуть користуватися в школі, в науці і в мистецтві, і в публічному житті близькоспорідненою російською мовою. Це питання є дійсно питанням життя, не лише... для державної організації Росії, а й для самого російського народу...»

І це не маленьке питання, чи утворять українці окрему націю, чи розчиняться в загальній масі російського народу. Перше мало б величезне за своїми наслідками значення для росіян; цим і пояснюється та пильна увага, з якою російський націоналізм стежить за зростанням і успіхами українського руху в Галичині; в ньому він бачить інтригу австрійського імперіалізму, прагнення розірвати на дві половини російський народ, втягнути імперію у внутрішню національну боротьбу. Доля українського питання вирішить, чи стане Росія державою національностей, що струшуються національною боротьбою» [9, с. 63].

Цей полемічний діалог культур, хоча й засадничо нерівноправний, доводив і демонстрував факт буття окремого українського культурного світу і російське несприйняття його, що лише ще більше, ґрунтовніше легітимізувало й інституалізувало невидиму демаркаційну смугу між українським і російським. Найпроникливіші російські інтелектуали це інстинктивно відчували й шукали інших варіантів розв'язання об'єктивного, сказати б, онтологічного конфлікту. Зокрема російський філософ культури і православний священник Георгій Федотов пропонував знайти місце для української національно-культурної ідентичності всередині російської ідентичності (за подобою російської «матрьошки»). Дещо з цього запозичили більшовики, запровадивши після 1922 року кілька рівнів державницької (хоча й цілком бутафорської) самореалізації націй, коли найвищий рівень належав «загальносоюзній» титульній нації – росіянам, який скрізь почувалися національною більшістю, другий рівень – титульним націям союзних республік, третій – титульним націям автономних республік і областей, четвертий – титульним націям національних автономних округів. Але вся ця національно-культурна «матрьошка» могла існувати тільки допоки існував всесоюзний партійно-чекістський стрижень, що й тримав ку-

пи всю цю розгалужену ієрархічну структуру національних статусів.

Полеміка початку ХХ ст. унаочнила, що Україна та її народ справді об'єктивно посідають особливе місце в імперії, чому та болісно сприймає будь-які поступки українцям, бо Україна є наріжний камінь всієї імперської конструкції. Як писав Г. Федотов: «Українська проблема має набагато більше значення для Росії, ніж усі інші національні проблеми. Це питання не лише політичної структури Росії та її кордонів, але її духовного життя» [13, с. 207]. Із ним повністю солідарний Дмитро Донцов: «...українське питання – питання виняткової важливості для Росії і з іншими іноземними питаннями не порівнюване» [3, с. 84].

Українсько-російська полеміка початку ХХ століття стала чинником ідейної емансипації національної культури українців, коли зни-

кли спокуси шукати місця для українського культурного життя в російському культурному універсумі через його цілковиту некомпліментарність щодо України. Відтоді перебування в такому універсумі стане для українських інтелектуалів лише вимушеним, а не бажаним і усвідомленим.

Порівняння аргументаційної бази тієї полеміки з нинішнім псевдодіалогом двох культур (через принципову монологічність російської культури, де українських голосів не чують) засвідчує практичну консервацію російських позицій на рівні початку минулого століття: заперечення окремішності українців, заперечення самостійності і самобутності української культури, невизнання самої можливості існування українців як нації тощо, себто повторення всього арсеналу полемічних тез дожовтневого імперського соціуму Росії.

Література

1. Голубенко П. Україна і Росія у світі культурних взаємин / П. Голубенко. – К. : Дніпро, 1993. – 447 с.
2. Грушевський М. Історія України – Русі / М. Грушевський. – Вид. 3. – К., 1913. – 648 с.
3. Донцов Д. Еще о русском либерализме / Д. Донцов // Украинская жизнь. – 1912. – № 10. – С. 84–88.
4. Из текущей печати // Украинская жизнь. – 1912. – № 3. – С. 94–98.
5. Липовецкий О. Политика пуганой вороны / О. Липовецкий // Украинская жизнь. – 1913. – № 9. – С. 5–22.
6. Любченко В. Б. Теоретична та практична діяльність російських націоналістичних організацій в Україні (1908–1914 рр.) / В. Б. Любченко // Український історичний журнал. – 1996. – № 2. – С. 55–65.
7. Миронюк Д. І. Симон Петлюра – редактор «Украинской жизни» / Д. Миронюк. – К. : Наша культура і наука, 2004. – 136 с.
8. Наши задачи // Украинская жизнь. – 1912. – № 1. – С. 5–10.
9. Отто Бауэр об украинском возрождении // Украинская жизнь. – 1914. – № 1. – С. 61–64.
10. Петлюра С. О переоценке / С. Петлюра // Украинская жизнь. – 1913. – № 1. – С. 5–13.
11. Пыпин А. Обзор истории славянских литератур / А. Пыпин, В. Спасович. – СПб., 1865. – 492 с.
12. Смутко П. Перспективы русско-украинских отношений / П. Смутко // Украинская жизнь. – 1913. – № 3. – С. 5–14.
13. Федотов Г. Россия и свобода / Г. Федотов. – New York, 1981. – 273 с.

I. Losev

UKRAINIAN-RUSSIAN DEBATE ON THE NATIONAL QUESTION IN THE EARLY TWENTIETH CENTURY AS A CULTURAL PHENOMENON

Article dedicated theme Ukrainian-Russian debate on the ratio of two cultures that occur in the early twentieth century, mostly in the pages of Russian magazine “Ukraynskaya zhyzn”, published by the Ukrainian intellectuals.

Glance also highlights the main points of this discussion earlier in the second half of the nineteenth century.

Keywords: national issues, the Ukrainian-Russian controversy, in the beginning of Twentieth century.

Матеріал надійшов 19.11.2012